

فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی
دوره ۱۴، شماره ۲ (پیاپی ۴۷)، تابستان ۱۳۹۸
شاپای چاپی ۵۹۶۸-۲۵۳۸ شاپای الکترونیکی ۵۹۵۸-۲۵۳۸
<http://jshsp.iaurasht.ac.ir>

مقاله پژوهشی
صص. ۳۳۹-۳۵۷

نقش تولید گل محمدی و گلاب‌گیری در توسعه سکونتگاه‌های انسانی

(مطالعه موردی: شهرستان کاشان)^۱

قدیر فیروزنیا - دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، ایران
بهروز قرنی آرائی* - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، ایران
الهام جاسمی - دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۲/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۸/۰۵

چکیده

هدف این مقاله بررسی رابطه میان فعالیت خاص تولید گل محمدی (و گیاهان دارویی) و گلاب‌گیری (و تولید سایر عرقیات گیاهی) به روش سنتی با توسعه سکونتگاه‌های شهرستان کاشان در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی - بوم‌شناسی است. پرورش گل محمدی و گلاب‌گیری و تقطیر سنتی سایر گیاهان دارویی برای تهیه انواع داروهای گیاهی پزشکی و دامپزشکی، چاشنی‌ها و ادویه غذایی، و عطریات و مواد بهداشتی و آرایشی در بخش صنایع کوچک محلی و بومی تبدیلی و تکمیلی از جنبه‌هایی از جمله درمان و پیشگیری از بیماری‌ها، بازاریابی و توسعه اقتصاد روستایی، اشتغال‌زایی و بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی، احیا و توسعه دانش بومی روستایی، کمک به توسعه پایدار سکونتگاه‌ها، توسعه گردشگری طبیعی و مزرعه، متنوع‌سازی اشتغال، توجه به دانش و صنعت بومی اهمیت دارد. در این پژوهش کاربردی که با روش توصیفی - تحلیلی انجام پذیرفته، برای مطالعه میدانی از روش پرسشنامه با واحد تحلیل گل‌کاران و صاحبان کارگاه‌های سنتی گلاب‌گیری از دو نوع پرسشنامه استفاده شد. ۲۳۱ نفر از میان ۲۸ سکونتگاه شهرستان کاشان با بیش از ۵۰ درصد سطح زیر کشت و شاغلان بخش کشاورزی مشغول در این عرصه به عنوان جامعه نمونه انتخاب شدند. برای تعیین توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌ها از آزمون ویکور بهره گرفته شد. نتایج تحقیق نشان داد که میان مولفه‌های شغلی پرورش گل و گلاب با توسعه رابطه‌ای معنادار، نسبتاً قوی و مستقیم وجود داشته و کارکردهای اقتصادی، اجتماعی و کالبدی - بوم‌شناسی گل و گلاب بر توسعه سکونتگاه‌ها تاثیر معناداری دارد.

واژه‌های کلیدی: گل محمدی، گلاب، توسعه سکونتگاه‌ها، شهرستان کاشان

نحوه استناد به مقاله:

فیروزنیا، قدیر، قرنی‌آرائی، بهروز و جاسمی، الهام. (۱۳۹۸). نقش تولید گل محمدی و گلاب‌گیری در توسعه سکونتگاه‌های انسانی (مطالعه موردی: شهرستان کاشان). *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۴(۲)، ۳۳۹-۳۵۷. http://jshsp.iaurasht.ac.ir/article_667743.html

۱. این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی است با همین عنوان که با حمایت دانشگاه پیام نور توسط مولفین انجام پذیرفته است.

مقدمه

انسان از دیرباز متناسب با شرایطی که محیط طبیعی در اختیار او گذاشته، رابطه خود را با طبیعت تطبیق داده و به فعالیت اقتصادی پرداخته است. شکل‌گیری انواع فعالیت‌های اقتصادی و تنوع و پراکندگی این فعالیت‌ها تحت تاثیر رابطه متقابل انسان و محیط شکل گرفته است؛ موضوعی که توسط جغرافیادانان تبیین می‌شود. شکل‌گیری و توسعه انواع مختلف فعالیت‌های اقتصادی، چشم‌اندازهای متفاوتی را به وجود می‌آورد. بر این اساس اقتصاد جامعه نیز تحت تاثیر انواع فعالیت‌های اقتصادی قرار داشته و یکی از عوامل اصلی و مهم تاثیرگذار بر میزان توسعه‌یافتگی یک منطقه نوع فعالیت‌های اقتصادی است. فعالیت‌های اقتصادی انسان‌ها موضوع مورد مطالعه علوم متعددی همچون اقتصاد، جغرافیا، جامعه‌شناسی، اقتصاد توسعه، کشاورزی و مانند آن است که هر یک با دیدگاه‌ها و نگرش‌های متفاوت به این موضوع می‌پردازند. تنوع فضایی روستاهای ایران سبب بهره‌وری‌های اقتصادی متنوع در روستاها شده است، به گونه‌ای که در بعضی نواحی روستایی ایران فعالیت‌های اقتصادی در سطوح گوناگون و با ویژگی‌های خاص شکل گرفته است (Badri, Namdar & Izadi, 2010).

یکی از این فعالیت‌های خاص که در روستاهای کاشان از گذشته رواج دارد، تولید گل محمدی و گلاب است. فلذا جا دارد که تاثیر این فعالیت خاص بر توسعه سکونتگاه‌های مورد مطالعه مشخص شود. از این رو در این پژوهش سعی شده با بهره‌گیری از رویکرد جغرافیایی به بررسی تاثیر تولید گل محمدی و گلاب‌گیری (به عنوان یک فعالیت اقتصادی بخش کشاورزی که یکی از وجه مشخصه‌های بارز منطقه کاشان نیز به شمار می‌آید) در توسعه سکونتگاه‌های این شهرستان پرداخته شود. با توجه به اینکه منطقه مورد مطالعه از کانون‌های مهم تولید گل محمدی کشور به شمار می‌آید و تاکنون نقش این محصول در توسعه سکونتگاه‌های شهرستان کاشان کمتر ارزیابی و مطالعه شده است، لذا ضرورت دارد جایگاه این محصول در توسعه سکونتگاه‌ها شناسایی؛ و راهکارهای بهبود جایگاه این محصول در توسعه شهرستان مشخص شود. بر این اساس این تحقیق تلاش دارد پاسخ مناسبی به این پرسش ارایه نماید که تولید گل محمدی و گلاب‌گیری چه تاثیری در توسعه سکونتگاه‌های شهرستان کاشان دارد؟

در بررسی ادبیات علمی مرتبط با مسایل توسعه می‌توان با کمک نظریه‌های متعددی همچون چرخه حیات، توسعه درون‌زا، و توسعه پایدار به تبیین نقش تولید گل محمدی و گلاب‌گیری در توسعه سکونتگاه‌های انسانی کاشان پرداخت و با کمک آن‌ها زمینه را برای بهبود این جایگاه فراهم نمود. بر پایه نگاه به تولید گل و گلاب‌گیری به عنوان فعالیت اقتصادی خاص (Badri et al., 2010: 134) شکل‌گیری هر نوع فعالیت اقتصادی در سکونتگاه‌های انسانی اعم از شهر و روستا دارای ابعاد و آثار مثبت و منفی است که این آثار در تمام زمینه‌ها به ویژه در اقتصاد جامعه پدیدار می‌شود. از این رو تولید گل محمدی و گلاب‌گیری به عنوان یک فعالیت اقتصادی خاص^۱ به توجه ویژه‌ای هم نیاز خواهد داشت. بر اساس نظریه چرخه حیات (Firouznia et al., 2007: 7) می‌توان اظهار داشت که فعالیت‌های اقتصادی در روستاها روزی شکل گرفته، گسترش یافته، به حد اشباع و توسعه رسیده‌اند و اگر در فرایند تحول خود نتوانند دوره حیات تازه‌ای شروع نمایند رو به اضمحلال و نابودی می‌گریند. بر این اساس می‌توان اظهار داشت که جذب گردشگر در دهه‌های اخیر در کنار این فعالیت اقتصادی می‌تواند دوره تحول جدیدی برای این فعالیت اقتصادی باشد. بر اساس نظریه توسعه درون‌زا (Eftekhari & Bouzarjomehri, 2005: 37) که بیان گر "توسعه‌یافتگی نتیجه توجه به امکانات درونی جوامع است" می‌توان بیان کرد که گسترش فعالیت گل محمدی و گلاب‌گیری یکی از فعالیت‌های اقتصادی درون‌زای منطقه کاشان است.

ملاحظه ادبیات تحقیق نشان داده است که تاکنون از جنبه‌های متعدد (به‌ویژه زیست‌شناسی و شیمی) تولید گل و گلاب بررسی شده، بررسی‌ها نشان داد به این فعالیت از دید اقتصادی و تاثیری که در توسعه برجای می‌گذارد، کمتر توجه شده، بنابراین بجاست تحقیقات بیشتری در این زمینه انجام پذیرد. از میان پژوهش‌های انجام شده و در پیوند با موضوع می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: دستمالچی (Dastmalchi, 1989) در مقاله "گل و گلاب کاشان" به معرفی کاشان به عنوان یکی از مراکز عمده تولید گل محمدی در ایران اشاره دارد و به بررسی مشکلات در مسیر تولید این محصول از تولید تا بازاریابی پرداخته است (به نقل از Salemi Ghamsari, & Farhadi, 2010: 151-187). غفار (2003) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان "بررسی

۱. خاص بودن فعالیت ناظر بر دو وجه است؛ وجه اول؛ شکل‌گیری و رونق فعالیت به ویژه در یک مکان. وجه دوم؛ تامین بیشترین درآمد اعضای جامعه از طریق آن فعالیت (Badri, Namdar & Izadi, 2010: 134)

صنعت گلاب‌گیری در شهرستان کاشان و اثرات اقتصادی آن" به شناخت و بررسی این صنعت و فعالیت‌های جنبی آن (پرورش گل محمدی، عطر و اسانس) در بخش قمصر کاشان به عنوان مهم‌ترین و مناسب‌ترین منطقه کشور و از دیدگاه جغرافیایی، به مزایا و اهمیت گل و گلاب در توسعه روستایی پرداخته است. سلیمانی‌پور و همکاران (۲۰۰۵) در مقاله‌ای با عنوان "بررسی مسایل بازاریابی گل محمدی و فرآورده‌های آن (گلاب و اسانس) مطالعه موردی شهرستان کاشان" به بررسی تنگناهای موجود در طول مسیر بازاریابی گل محمدی و فرآورده‌های آن و همچنین ارائه راه‌حل‌های مناسب برای ارتقای کارایی بازاریابی می‌پردازند. در مقاله ایروانی و همکاران (۲۰۱۳) با عنوان "مقایسه عوامل موثر بر توسعه کشت گیاهان معطر بین دو گروه گلکاران و گلکاران گلاب‌گیر در شهرستان کاشان" مشخص شد که میزان رضایت از درآمد انواع گیاهان معطر و میزان انگیزه‌های اقتصادی در گروه گلکاران گلاب‌گیر بالاتر بوده است و پرورش‌دهندگان فرآوری‌کننده درصد بیشتری از کل اراضی خود را به کشت گیاهان معطر اختصاص داده و از این شغل رضایت بیشتری داشته‌اند و در آینده نیز تمایل بیشتری به پرورش این گیاهان نشان دادند. نتایج تحقیق امینی و زاهدی (۲۰۱۶) نشان داده است که پرورش گل محمدی به عنوان یکی از زیربخش‌های کشاورزی نقش مهمی در ایجاد اشتغال و درآمدزایی در جامعه روستایی لاله‌زار استان کرمان دارد و امرار معاش بسیاری از روستاییان این منطقه به آن وابسته است. پرورش گل محمدی به دلیل سازگاری، قناعت، کم هزینه بودن و سودآوری چشم‌گیر آن اهمیت ویژه‌ای در عرصه کشاورزی دارد. از سوی دیگر ساختار این فعالیت به لحاظ نیروی کار به گونه‌ای است که می‌تواند امکان اشتغال زنان روستایی را فراهم نماید. نتایج تحقیق تساناک تسایدیس^۱ و همکاران (۲۰۱۲) نشان می‌دهد کشت و بهره‌برداری از گل رز (تولید گلاب، روغن گل رز و گل رز) در مقدونیه غربی در صورت وجود سامانه یکپارچه مدیریت فرآیندهای تولید در قلمرو اقتصاد کشاورزی، فعالیت دوستدار محیط زیست با ویژگی‌های کیفی و قابل رقابت در بازار است.

حاکمیت فعالیت‌های کشاورزی در اقتصاد روستایی ساختاری را به وجود آورده که سبب شده اقتصاد روستایی دچار مشکلات خاصی همچون انعطاف کمتر در مقابل نوسانات کوتاه مدت آب و هوایی، نوسان قیمت محصول در زمان برداشت، محدودیت‌های بازاریابی و بازررسانی محصول، وابستگی بهره‌برداران به محیط خارج از روستا و بازارهای خارجی، بی‌ثباتی منابع درآمدی مواجه باشد. اکثر نظریه‌پردازان توسعه در راستای کاهش چنین ساختاری و در چارچوب الگوی توسعه پایدار رویکرد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی را پیشنهاد نموده‌اند (Javan et al., 2011: 19). بانک جهانی نیز در قالب الگوی فوق، بر اهمیت فعالیت‌های غیرزراعی و چندبخشی تاکید کرده است. در این نظریه برای پایدارسازی اقتصاد روستایی و توسعه پایدار وجود تنوع یکی از ضروریات جوامع مختلف قلمداد شده و رعایت این اصل، ثبات و پایداری ساختارهای اقتصادی را تسهیل خواهد نمود (World Bank, 2005 به نقل از Javan et al., 2011: 19)، مسئله‌ای که در آثار اقتصاددانان مکتب وابستگی همچون پل باران بدان پرداخته شده است. نتایج تحقیقات انجام شده در زمینه تاثیر متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی بر افزایش درآمد ارزی کشور نیز بیانگر تاثیر مثبت متنوع‌سازی بر افزایش درآمد ارزی کشور بوده است (Taghipour et al., 2001: 141). از سوی دیگر نتایج مطالعات فینسترا و لویی کی در ۴۸ کشور جهان طی در دو دهه ۱۹۸۰-۲۰۰۰ نشان داده است که تنوع صادراتی، بهره‌وری را به طور متوسط ۳/۳ درصد افزایش داده است (Yavari et al., 2010: 55).

با توجه به منافی که برای متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در نواحی روستایی برشمرده شده، ایجاد تنوع در فعالیت‌های اقتصادی به‌ویژه در روستاها می‌تواند زمینه مناسبی را برای توسعه روستایی در روستاهای معمولی، زمینه مناسب‌تری برای تبدیل روستاهای بزرگ به شهر^۲ و نگهداشت جمعیت در روستاهای در معرض تخلیه جمعیتی فراهم نماید.

با عنایت به یکی از تاکید‌های اصلی ادبیات توسعه روستایی و کشاورزی مبنی بر تنوع‌بخشی به اقتصاد کشاورزی در روستاها که مبنای توسعه صنایع دستی، و رونق صنایع روستایی همچون قطعه‌سازی و صنایع پوشاک و مانند آن در روستاها و گسترش خدمات به‌ویژه خدمات گردشگری در روستاها شده است، تولید گل محمدی و صنایع بلافاصل و وابسته به آن یعنی گلاب‌گیری^۳ و جذابیت این محصول برای جذب گردشگر هنگام برداشت و هنگام گلاب‌گیری در کارگاه‌های سنتی، یکی از بهترین نمودهای عینی

1. Tsanaktsidis, Tamoutsidis, Kasapidis, Itziou, & Ntina

۲. یکی از تفاوت‌ها و تمایزات بارز شهر از روستا تنوع فعالیت‌های اقتصادی در شهرهاست. در حالی که یکی از نکات بارز در تعریف روستا تاکید بر حاکمیت فعالیت‌های کشاورزی است.

۳. ویژگی محصول گل محمدی به گونه‌ای است که اگر بلافاصله پس از تولید در صنایع تبدیلی استفاده و یا خشک نشود قابلیت و ارزش خود را از دست خواهد داد. در نتیجه در هر کجا که این محصول تولید می‌شود صنایع تبدیلی آن نیز باید در فاصله معینی از محل تولید مستقر شود.

تنوع بخشی به اقتصاد کشاورزی در روستاهاست. در نتیجه توجه به این محصول و مطالعه شرایط تولید و تاثیرگذاری آن در توسعه روستایی می‌تواند بستری را برای توسعه تولید گل محمدی، گلاب گیری و جذب گردشگر فراهم نماید. ایران در حال حاضر رتبه هفدهم جهانی را در تولید گیاهان زینتی دارد، در حالی که با صادرات سالانه ۰/۵ میلیون دلار رتبه یکصد و هفتم جهان را در صادرات گل و گیاه دارد. تنوع جغرافیایی و آب و هوایی کشور بستر مناسبی را برای تولید گیاهان زینتی و دارویی فراهم نموده است (Alwani, & Rahmati, 2008: 14). بهره‌گیری از این قابلیت‌ها می‌تواند بستر مناسبی را برای تولید و صادرات گل و گیاه فراهم نماید. یکی از گل‌هایی که قدمت تولید آن در ایران بسیار زیاد است، گل محمدی است. گلی که تولید آن علاوه بر مصارف غذایی و دارویی و بهداشتی جنبه مذهبی نیز پیدا کرده است. از این رو بررسی جنبه‌های متعدد پرورش و تبدیل آن به عطر، اسانس و گلاب حایز اهمیت است.

پرورش گل محمدی و گلابگیری سنتی از فعالیت‌های خاص اقتصادی در روستاست که از دو جنبه قابل بررسی است: نخست، پرورش (تولید) و دوم، تهیه انواع اسانس و عرقیات از طریق تقطیر و تعریق سنتی این گیاهان برای تهیه انواع داروهای گیاهی پزشکی و دامپزشکی، چاشنی‌ها و ادویه غذایی، و عطریات و مواد بهداشتی و آرایشی در بخش صنایع کوچک محلی و بومی تبدیلی و تکمیلی. در ادامه نقش گل محمدی و گلابگیری در توسعه مرور می‌شود:

- گیاهان دارویی و معطر (MAPs) و توسعه روستایی

نقش MAPها را در توسعه یکپارچه روستایی به شرح زیر می‌توان تبیین کرد:

الف) درمان و پیشگیری از بیماری‌ها: به‌کارگیری داروهای گیاهی در ایالات متحده از دهه ۳۰ تا دهه ۹۰ میلادی بیش از ۲۷ برابر رشد داشته است و در کشورهای درحال توسعه از جمله ایران طیف وسیعی از مردم برای درمان بیماری‌ها و حفظ یا بهبود سلامتی، آن را به‌کار می‌گیرند (Moradi Lakkeh et al., 2008: 314). بنابراین در حوزه سلامت نه تنها برای توسعه روستایی بلکه به دلیل عوارض جانبی داروهای شیمیایی (Dubey et al., 2004: 37)، و تشویق و ترویج سازمان‌های بین‌المللی از جمله بهداشت جهانی (WHO) به کشورهای در حال توسعه در استفاده موثر از این داروها در برنامه‌های مراقبت بهداشتی (Dhar et al., 2002: 956-964)، ترویج زندگی سالم (Ekor, 2014: 1-10)، و کمک به کاهش آلودگی زیست‌محیطی می‌تواند بر توسعه انسانی کل کشور موثر باشد.

ب) بازاریابی و توسعه اقتصاد روستایی: گردش ۱۲۳ میلیارد دلاری تجارت جهانی MAPها (Hosseini et al., 2008: 473) در سال ۲۰۵۰ میلادی به رقم پنج تریلیون دلار خواهد رسید (Kumar & Janagam, 2011: 245). از این رو افزایش صادرات غیرنفتی، سودآوری کلان و زمان کوتاه بازدهی محصول را موجب می‌شود (Kashafi Bonab, 2010: 67-78).

ج) اشتغال‌زایی و بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی: در برخی اقالیم کم‌بهره و پرتنش کشور به دلیل تراکم و تنوع MAPها و حتی با بازسازی شرایط مزرعه می‌توان اسباب اشتغال‌زایی علاقه‌مندان (همان) به‌ویژه فقرای بی‌زمین و کشاورزان حاشیه‌ای (Nanjunda, 2008: 310) را فراهم کرد. در نواحی روستایی تولید و برداشت محصول گل محمدی و گلابگیری به شیوه سنتی فعالیت اقتصادی کاربر محسوب شده و تعداد قابل توجهی از روستاییان را به خود مشغول می‌نماید. عرضه این محصول نیز یک فعالیت اقتصادی دراز مدت است که در تمامی ایام سال، برای عده‌ای از اهالی فرصت شغلی فراهم می‌نماید.

د) احیا و توسعه دانش بومی روستایی: کشف گونه‌های گیاهی ناشناخته با خواص دارویی و درمانی به سال‌ها وقت نیاز دارد، در حالی که به دلیل پیوند میان فرهنگ بشری با منابع طبیعی و چگونگی استفاده از آن‌ها در درمان انسان و دامپزشکی سنتی، بومیان خواص این گیاهان را شناخته ولی علوم جدید به آن دست نیافته است. از این روی، شناسایی و معرفی فلور MAPها و موارد استفاده سنتی آن می‌تواند زمینه‌ساز فعالیت‌های دارویی باشد (Ramezannezhad Ghadi, & Parishani, 2008: 158-161; Forushani, 2008: 158-161 و Dowlatkahahi, Ghorbani Nahvji; Mehrafarin; Amininejad & Forushani, 2008: 158-161). این نکته وقتی مهم‌تر می‌شود که دریا بوم MAPها به صورت طبیعی اغلب در محیط‌های غیرشهری رشد و نمو می‌کنند.

ه) کمک به توسعه پایدار (روستایی): در تاریخ ابداعات و اکتشافات، محصولات الهام گرفته از الگوهای اقتصاد طبیعت

عموما کم‌هزینه‌تر و پرخاصیت‌تر و حتی پولسازتر از محصولات اقتصاد برگرفته از دیدگاه‌ها و اندیشه‌های سودانگاران مستقیم بشری بوده و آسیب کمتری هم به محیط زیست وارد آورده‌اند. جامعه با رعایت اصول آمایشی و توان محیطی در به‌کارگیری MAPها در واقع به نوعی اقتصاد طبیعت روی آورده و رفتار بوم‌سازگانی درستی پیشه کرده است (Fakhr Tabatabai, 1999: 233-251). از این رو می‌توان اذعان داشت که توسعه این فعالیت با توجه به ظرفیت‌های محیط طبیعی و انسانی می‌تواند بستر مناسبی را برای تحقق توسعه پایدار فراهم نماید.

(و) توسعه (پایدار) گردشگری طبیعی و مزرعه: گردشگری گیاهان دارویی^۱، و باغ‌ها/گلخانه‌های طبی/گیاهان دارویی^۲ (Smith and Puczko, 2014: 337-338) در مجموعه گردشگری باغ، مزرعه و طبیعی می‌تواند دسته‌بندی شود و منبع درآمدی از طریق بازدیدکنندگان به طور مستقیم و غیر مستقیم است. منظره زیبای باغ‌های پرورش گل محمدی به‌ویژه هنگام طلوع آفتاب و قبل از برداشت محصول و حتی هنگام برداشت محصول، مناظر جذابی را برای گردشگران فراهم آورده است و آن‌ها را از اقصی نقاط کشور به‌ویژه نواحی همجوار به سوی خود جذب می‌نماید.

- اسانس‌گیری و توسعه

نقش اسانس‌گیری سنتی MAPها را به عنوان یک صنعت بومی سازگار محلی در توسعه یکپارچه به شرح موارد زیر می‌توان تبیین کرد:

الف) متنوع‌سازی اشتغال (پایدار) روستایی: کشاورزان هند MAPها را به دلیل قابلیت بازاری مطمئن اسانس‌های گیاهی پذیرفته‌اند. از این رو اقتصاد روستایی جلگه سند و گنگ و بیهار در چرخه محصول متحول شده و در حال حاضر امرار معاش کشاورزان فقیر بدان وابسته است به اندازه‌ای که تولید روغن‌هایی مانند نعن (به عنوان یک نگهدارنده طبیعی و عطر در محصول آرایشی و بهداشتی) و وسعت زمین‌های زیر کشت روز به روز افزایش می‌یابد (Krishna et al., 2014: 67). در نواحی روستایی با تنوع فعالیت اقتصادی، نوعی امنیت خاطر برای روستاییان به‌وجود می‌آید، به گونه‌ای که اگر برای یکی از محصولات در نتیجه بروز ناملایمات جوی و یا شایع شدن آفات آسیب وارد شود، هستی روستاییان کاملاً با مخاطره مواجه نخواهد شد و محصول دیگر می‌تواند حداقل‌های ممکن را برای آنان تضمین نماید، از این رو تولید گل محمدی و گلاب‌گیری در کنار سایر فعالیت‌های اقتصادی که در روستاها وجود دارد، از این نظر برای روستاییان حایز اهمیت است، مساله‌ای که به سختی می‌توان با روش‌های کمی ارزش و اعتبار آن را سنجید.

ب) توجه به دانش و صنعت بومی: فناوری تقطیر MAPها از جمله فناوری‌های کشاورزی و فرآوری^۳ است که با استفاده از قدیمی‌ترین و ساده‌ترین سامانه سنتی در تاریخ باستان کار می‌کند (Krishna et al., 2014: 68). غنی بودن فلور گیاهان ایران و فرهنگ، دانش و آداب و رسوم اقوام مختلف ایرانی در بهره‌گیری از این گیاهان در مکان‌های مختلف توجه به این موضوع را ضروری می‌کند (Iranmanesh et al., 2010: 61). در نواحی روستایی که این فعالیت رایج است تعداد قابل توجهی از روستاییان خود به گلاب‌گیری و تولید عرقیجات مشغول هستند و اکثر روستاییان توانمندی لازم را برای اشتغال در این حرفه دارند و به سادگی می‌توانند به فوت و فن این فعالیت آشنا شوند و از این طریق امرار معاش نمایند و این صنعت همچنان رایج باشد، به‌ویژه این که بازدید بازدیدکنندگان در هنگام گل‌چینی بر ارزش این فعالیت می‌افزاید.

ج) توسعه گردشگری: یکی از کارکردهای مهم تولید گل محمدی و فعالیت وابسته بدان گلاب‌گیری (به‌ویژه به شکل سنتی آن) جذب گردشگر به روستاهای محل این فعالیت‌ها است. هر ساله در فصل برداشت و گلاب‌گیری تعداد کثیری از مردم از روستاهای تولیدکننده گل محمدی و گلاب‌گیری کاشان بازدید می‌نمایند، به گونه‌ای که بر اساس آمار شهرداری نیاسر تنها در دو روز اول فصل گل‌چینی و گلاب‌گیری حدود ۴۰۰ هزار نفر از گردشگران برای بازدید به این شهر سفر کرده‌اند، از این رو بر پایه مصاحبه خبرگزاری‌های مختلف کشور با مدیران شهرستان کاشان^۴ در فصل گلاب‌گیری که تا اواخر خرداد (حدود ۲ میلیون نفر بازدید) و فصول عرق‌گیری از گیاهان دارویی که تا آخر سال ادامه دارد، تعداد بازدیدها از همه شهرها و روستاهای کاشان (که

1. Medicinal Plant/Herbal Tourism
2. Medicinal (Plant) Garden/Greenhouse
3. Agro and Processing Technology

۴. آمار دقیقی از تعداد گردشگران ورودی در دسترس نیست. آمار موجود برآورد مدیران سازمان‌های مربوط است.

دارای سایر جاذبه‌های باستانی و فرهنگی نیز هستند) به میلیون‌ها نفر می‌رسد. در کاشان اقتصاد جمعیت ساکن در روستاهای منطقه کوهستانی به گل و گلاب وابسته است و در بعضی روستاها ۸۰ درصد درآمد از این طریق به دست می‌آید. از سال ۱۳۶۰ توسعه ماشین‌های کشاورزی و کارخانه‌های گلاب افزایش درآمد و اشتغال ساکنان را در بخش کوهستانی در پی داشته است (Shateriyan, 2003: 63-73). گلاب‌گیری سنتی از صنایع کوچک مقیاس؛ و در کاشان با صنایع گردشگری، عرقیات و اسانس در پیوند است. این امر افزایش درآمد و کاهش فقر را در ناحیه در پی داشته، به طوری که افزایش صنعت گلاب‌گیری در قمصر باعث شده است نه تنها انزوای آن به چشم نیاید بلکه به شهری با جاذبه گردشگری تبدیل شود (Arezi, & Azkia, 2010: 71-82).

با توجه به ویژگی‌های روستاهای کاشان در قالب توان‌های محیطی و استعدادهای طبیعی و زیر ساختی که در زمینه صنعت گلاب‌گیری دارند و از سویی وجود سابقه کهن و پربار و منحصر به فرد در این صنعت (صنعتی که برخلاف اغلب صنایع دستی، یک نوع صنعت تکمیلی از فرآورده‌های خام کشاورزی است) و همچنین بازار رو به گسترش آن در مصارف غذایی، طبی و دارویی و تزیینی و از همه مهم‌تر انحصاری بودن آن در تولید می‌توان ابراز داشت که این روستاها پتانسیل بالایی در این زمینه دارند (Kardavani, & Ghaffar, 2004: 95-109). بررسی مطالعات انجام شده در زمینه تولید گل محمدی و گلاب‌گیری نشان می‌دهد که این امر نقش مهمی در شهرستان کاشان داشته است و برخی از سکونتگاه‌های کاشان با تولید گل محمدی و گلاب شناخته شده‌اند (جدول ۱).

جدول ۱. ویژگی‌ها، نقش و کارکردهای گل محمدی و گلاب‌گیری

ویژگی/مزایا/کارکرد	بعد	ویژگی/مزایا/کارکرد	بعد
قداست، آرامبخشی و استفاده در مراسم مذهبی	اجتماعی	مقاومت طبیعی بالا	طبیعی
طعم‌دهنده و نگهدارنده طبیعی در صنایع غذایی و مواد اولیه صنایع	صنعتی	سازگاری با شرایط آب و هوایی ایران	اجتماعی
خواص دارویی (درمان بیماری‌ها)		سابقه تاریخی، دانش بومی، فرهنگ دیرینه تولید و مصرف	
عطریات و کاربرد آرایشی و بهداشتی	اقتصادی	گل زینتی (گل آرایی) به صورت خشک (غنچه) و تازه	اقتصادی
ایجاد جاذبه برای گردشگران		خواص دارویی (درمان بیماری‌ها)	
تقاضای جهانی و ارزآوری		چشم‌انداز و منظره جذاب و ایجاد جاذبه برای گردشگران	
ایجاد تنوع در فعالیت‌های سنتی کشاورزی		کاربرد بن‌گل در تهیه مربای میوه (صادرات)	
درآمد نسبی بالا		استفاده از گل خشک	
سرمایه‌گذاری ناچیز		امکان استفاده از تفاله برای خوراک دام	
کمی هزینه و زحمت		امکان استفاده از تفاله برای سوخت زمستانی و بیوگاز	
صنعت کوچک محلی و سازگار با فناوری و منابع		تقاضای جهانی و ارزآوری و مواد اولیه صنایع	
محدود محلی و ناحیه‌ای		ایجاد تنوع در فعالیت‌های سنتی کشاورزی	
توسعه صنایع کوچک و اشتغال‌زایی		درآمد نسبی بالا	
		کاربر بودن	

Source: Ahmadi, Sefidkon, & Osareh, 2008; Kouchaki, Nasiri Mahallati, & Najafi, 2004; Honarvar, Khoshkhohi, & Javidnia, 2008; Mirshokraei, 2006; Tabaii Aqdaii, & Rezaei, 2004; Fazaeli, Zahedifar, Norouzian, & Alavi, 2006; Salajegh, & Moini, 2002; Doaguii, Ghazanfari Moghadam, & Fouladi, 2011; Osareh, Qorbanli, Allahverdi Mamaghani, Ghamari Zare, & Shahrzad, 2006; & Kardavani, & Ghaffar, 2004.

روش پژوهش

این پژوهش به عنوان یک تحقیق کاربردی با روش توصیفی-تحلیلی انجام پذیرفته است. در روش توصیفی وضعیت فعالیت‌های اقتصادی گل و گلاب شناسایی؛ و نحوه شکل‌گیری و گسترش، پراکندگی، و عوامل تاثیرگذار بررسی شد. سپس تاثیر این فعالیت اقتصادی در توسعه سکونتگاه‌های شهرستان تحلیل شد. اطلاعات و داده‌ها به روش کتابخانه‌ای (کتب و مقالات، نتایج سرشماری نفوس و مسکن و کشاورزی و فرهنگ آبادی‌ها) و پیمایشی (پرسش‌نامه) جمع‌آوری شد. در روش پرسش‌نامه واحد تحلیل، باغداران گل و صاحبان کارگاه‌های سنتی گلاب‌گیری بود و از دو نوع پرسش‌نامه برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شد. از روش مشاهده و مصاحبه برای تکمیل و تایید اطلاعات پرسش‌نامه بهره گرفته شد. نظر به اینکه تولید گل و گلاب کم و بیش در نقاط مختلف شهرستان انجام می‌شود، کلیه سکونتگاه‌های کاشان که گل محمدی کشت می‌شود به عنوان جامعه آماری در نظر گرفته شد. و

تمامی سکونتگاه‌هایی که بیش از ۵۰ درصد سطح زیر کشت و شاغلان بخش کشاورزی آن‌ها به فعالیت مشغولند، به عنوان جامعه نمونه انتخاب شدند. بر این اساس حجم جامعه نمونه با فرمول کوکران ۲۳۱ نفر تعیین شد (به دلیل همگونی جامعه آماری مقدار $p=0/8$ در نظر گرفته شد). اعضای جامعه نمونه نیز از بین ۲۸ سکونتگاه تولیدکننده گل محمدی و گلاب که با در نظر گرفتن معیارهایی همچون وضعیت توپوگرافی و فاصله سکونتگاه تا شهر کاشان، تعداد تولیدکنندگان و تعداد کارگاه‌های گلاب‌گیری، جمعیت سکونتگاه، سطح زیرکشت محصول، از بین آبادی‌های تولیدکننده گل محمدی شهرستان انتخاب شده‌اند. تعداد اعضای جامعه نمونه در بین سکونتگاه‌های منتخب متناسب با سهم این سکونتگاه‌ها در تولید این محصول تعیین شده است. پس از تعیین تعداد جامعه آماری در هر یک از مراکز تولید، پاسخ‌گویان با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب و اطلاعات لازم از آن‌ها اخذ شد. جدول (۲) تعداد اعضای جامعه آماری و نمونه به تفکیک تولیدکننده گل محمدی (گل‌کاران) و تولیدکننده گلاب و جدول (۳) تعداد اعضای جامعه آماری و نمونه را به تفکیک سکونتگاه نشان می‌دهد.

جدول ۲. تعداد اعضای جامعه آماری و نمونه به تفکیک نوع جامعه

جامعه نمونه	جامعه آماری		
	عنوان	تعداد	سهم
تولیدکنندگان گل محمدی	۳۲۸۵	۸۵	۱۸۴
صاحبان کارگاه گلاب‌گیری	۵۷۴	۱۵	۴۷
جمع	۳۸۵۹	۱۰۰	۲۳۱

جدول ۳. تعداد اعضای جامعه آماری و نمونه به تفکیک سکونتگاه

سکونتگاه	جمع نمونه	نمونه گلاب‌گیر	نمونه گلکار	سکونتگاه	جمع نمونه	نمونه گلاب‌گیر	نمونه گلکار	سکونتگاه	جمع نمونه	نمونه گلاب‌گیر	نمونه گلکار	سکونتگاه	جمع نمونه	نمونه گلاب‌گیر	نمونه گلکار
قمصر ^۱	۲۰	۷	۱۳	کَلِه	۳	۱	۲	قَزَّان	۳	۱	۲	تَجْرَه	۵	۱	۴
نیاسر ^۲	۱۵	۴	۱۱	اَزْران	۲۳	۱	۲۲	جُونان	۳	۱	۲	پنداس	۳	۱	۲
بَرزُک ^۳	۱۷	۵	۱۲	وَرکان	۱۱	۲	۹	وَن	۵	۱	۴	علی‌آباد	۲	۱	۱
جُوشقان و کامو ^۵	۲۹	۶	۲۳	نَشَلج	۵	۱	۴	چِزَه	۵	۱	۴	چنار	۲	۱	۱
اَزوار	۱۲	۱	۱۱	علوی	۴	۱	۳	خُنَب	۳	۱	۲	اَلزُگ	۳	۱	۲
ویدوجا	۱۶	۱	۱۵	وادقان	۵	۱	۴	اَرِنجِن	۴	۱	۳	ناَبَر	۲	۱	۱
ویدوج	۲۱	۱	۲۰	دَرَه	۵	۱	۴	قِر	۳	۱	۲	دولت‌آباد	۲	۱	۱
جمع	۲۳۱	۴۷	۱۸۴					جمع							

برای سنجش نقش گل محمدی (به عنوان متغیر مستقل) از مولفه‌هایی همچون سطح زیر کشت گل محمدی، درصد سطح زیر کشت گل محمدی به کل سطح زیر کشت سکونتگاه، تعداد شاغلان در زمینه تولید گل محمدی و گلاب‌گیری، نسبت شاغلان گل محمدی به کل اشتغال سکونتگاه، تعداد کارگاه‌های گلاب‌گیری؛ و برای سنجش میزان توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌ها (به عنوان متغیر وابسته) از رتبه توسعه سکونتگاه (که با استفاده از تکنیک ویکور محاسبه شده) استفاده شده است (جدول ۴).

- رعایت نشدن نسبت‌ها به این دلیل است که تمامی گلاب‌گیران خود تولیدکننده گل محمدی نیز هستند و در پاسخ به سوالات از منظر گلکار یا گلاب‌گیر به پرسش‌نامه مد نظر محقق پاسخ می‌گفتند. هیچ کدام از پاسخ‌گویان به هر دو نوع پرسش‌نامه پاسخ نگفتند.
- این روستا در سال ۱۳۳۶ با تاسیس شهرداری به شهر تبدیل شده است. اما شرایط جغرافیایی آن به گونه‌ای بوده که در انزوا قرار داشته و همچنان ماهیت روستایی خود را تا مدت‌های مدید حفظ نموده است. به گونه‌ای که در سال ۱۳۸۵ فقط ۳۵۶۶ نفر جمعیت داشته و در سال ۱۳۹۰ به ۳۴۱۰ نفر تقلیل یافته است.
- روستای نیاسر در سال ۱۳۷۶ با مصوبه هیات وزیران به شهر تبدیل شده است. این روستا شهر در سال ۱۳۹۰، ۲۱۷۱ نفر جمعیت داشته است.
- این روستا که در سال ۱۳۸۲ با مصوبه هیات دولت به شهر تبدیل شده است، در سال ۱۳۹۰ فقط ۳۲۶۵ نفر جمعیت داشته است.
- این شهر با ادغام دو روستای جوشقان و کامو در سال ۱۳۹۲ با مصوبه هیات وزیران به شهر کامو و چوگان تبدیل شده است. این شهر در ۱۳۹۰ جمعیتی برابر با ۲۱۷۲ نفر را در خود جای داده است.

کلیه شهرهای مذکور با جمعیتی کمتر از ۵۰۰۰ نفر (به جز قمصر که از سابقه تبدیل آن به شهر مدت زیادی می‌گذرد) در فاصله سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۹۲ به صورت رسمی به شهر تبدیل شده‌اند ولی عملاً با اغماض می‌توان آن‌ها را روستاشهر نامید که کارکرد اصلی آن‌ها اقتصاد روستایی وابسته به کشاورزی است و تنها در دو سکونتگاه نیاسر و قمصر بخش گردشگری وابسته به تولید گل محمدی و گلاب (به‌ویژه در اردیبهشت ماه) در رتبه دوم اهمیت قرار دارد. لذا عملاً این سکونتگاه‌ها روستاهایی هستند که بدون توجه به زیرساخت‌های (اقتصادی، اجتماعی و کالبدی) لازم شهری به شهر تبدیل شده‌اند، فلذا در این تحقیق به عنوان روستا محسوب شده‌اند. حتی مشاهده ظاهری این سکونتگاه‌ها (به جز قمصر که ساخت خانه‌های دوم چهره ظاهری آن را کاملاً دگرگون نموده است) بیانگر غلبه ویژگی‌های روستایی در این سکونتگاه‌هاست.

جدول ۴. شاخص‌های به کار رفته برای سنجش رتبه توسعه‌یافتگی با تکنیک ویکور

مؤلفه	معرف ^{۱*}
حوزه نفوذ	محل خرید مایحتاج از همان آبادی (۱) مراجعه از آبادی‌های دیگر برای خرید مایحتاج (۲)
آموزشی و فرهنگی و ورزشی	روستامهد (۱) دبستان (۲) مدرسه راهنمایی پسرانه (۳) مدرسه راهنمایی دخترانه (۴) مدرسه راهنمایی مختلط (۵) دبیرستان نظری پسرانه (۶) دبیرستان نظری دخترانه (۷)
	بوستان روستایی (۱) کتابخانه عمومی (۲) زمین ورزشی (۳) سالن ورزشی (۴)
	مسجد (۱) امام جماعت راتب (۲) خانه عالم (۳)
	شورای اسلامی روستا (۱) دهیار (۲) مرکز خدمات جهاد کشاورزی (۳) مروج کشاورزی (۴) شورای حل اختلاف (۵) شرکت تعاونی روستایی (۶)
	حمام عمومی (۱) داروخانه (۲) مرکز تسهیلات زایمان (۳) پزشک خانواده (۴) پزشک (۵) دندانپزشک یا بهداشت کاردهان و دندان (۶) دندانپزشک تجربی یا دندان‌ساز (۷) سامانه جمع‌آوری زباله (۸)
	تعمیرگاه ماشین‌آلات کشاورزی (۱) تعمیرگاه ماشین‌آلات غیرکشاورزی (۲) فروشگاه تعاونی (۳) بقالی (۴) نانوا (۵) گوشت‌فروشی (۶) بانک (۷)
	دسترسی به وسیله نقلیه عمومی (۱) دفتر ICT (۴) دسترسی عمومی به اینترنت (۵) دسترسی به روزنامه و مجله (۶)
جمعیت‌شناسی	رشد جمعیت ۱۳۸۵-۱۳۹۰ (۱) جمعیت کل (۲) نسبت جنسی (در مقابل ۱۰۰ زن) (۳) بار تکفل (غیرفعال به فعال) (۴) درصد جمعیت ۰-۱۴ ساله (۵) درصد جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر (۶) نرخ سواد کل (۷) نرخ سواد مرد (۸) نرخ سواد زن (۹) درصد اشتغال (۱۰) درصد جمعیت محصل مرد (۱۱) درصد جمعیت محصل زن (۱۲)
	درصد واحدهای مسکونی با اسکلت فلزی (۱) با بتن آرمه (۲) با سایر مصالح (۳) درصد اتمام بنا ۱۳۹۰ (۴) درصد اتمام بنا ۱۳۸۸-۱۳۸۹ (۵) درصد اتمام بنا ۱۳۸۵-۱۳۸۷ (۶) درصد اتمام بنا ۱۳۷۵-۱۳۸۴ (۷) درصد اتمام بنا ۱۳۶۵-۱۳۷۴ (۸) درصد اتمام بنا ۱۳۶۴-۱۳۵۵ (۹) درصد اتمام بنا ۱۳۴۵-۱۳۵۴ (۱۰) درصد قبل از ۱۳۴۵ (۱۱)
ارتباطات و ترابری	
ویژگی‌های مسکن	

Source: Statistical Center of Iran, 2006/2011

کلیه موسسات خدماتی که توسط دولت در روستاها توسط دولت ایجاد می‌شود در تحلیل حذف شدند. هر چند شاید به نظر برسد که ارتباط مستقیمی بین موسسات خدماتی زیرساختی با تولید گل محمدی و گلاب وجود نداشته باشد ولی بر اساس نظریه سلسله مراتب نیازهای مازلو نیازهایی همچون مدرسه، آسفالت معابر و غسلخانه، جدول کشی و انتقال آب‌های سطحی و مانند آن بعد از نیازهای فیزیولوژیک و اولیه تامین می‌شود و یکی از نقدهای مطرح نسبت به طرح هادی توجه به زیرساخت‌های کالبدی و عمرانی بدون توجه مباحث اقتصادی است و با این منطبق که اگر وضعیت روستاییان از نظر اقتصادی بهبود یابد خودشان در زمینه توسعه کالبدی و عمرانی روستا سرمایه‌گذاری و بستر توسعه را فراهم می‌کنند. از این رو در روستاهایی که وضعیت اقتصادی مردمانش بهتر است احتمال بیشتری می‌رود وضعیت عمرانی و کالبدی آن‌ها نیز بهتر باشد. برای محاسبه پایایی ابزار سنجش (پرسش‌نامه گلکاران و گلابگیران) از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود ابزار سنجش از پایایی لازم برخوردار است (جدول ۵).

جدول ۵. نتیجه آزمون آلفای کرونباخ

مقدار آلفای کرونباخ	تعداد گویه	بعد
۰/۷۹۵	۱۱	اقتصادی
۰/۶۴۰	۱۲	اجتماعی
۰/۶۲۸	۱۳	کالبدی - بوم‌شناسی
۰/۷۲۶	۴۳	همه گویه‌ها

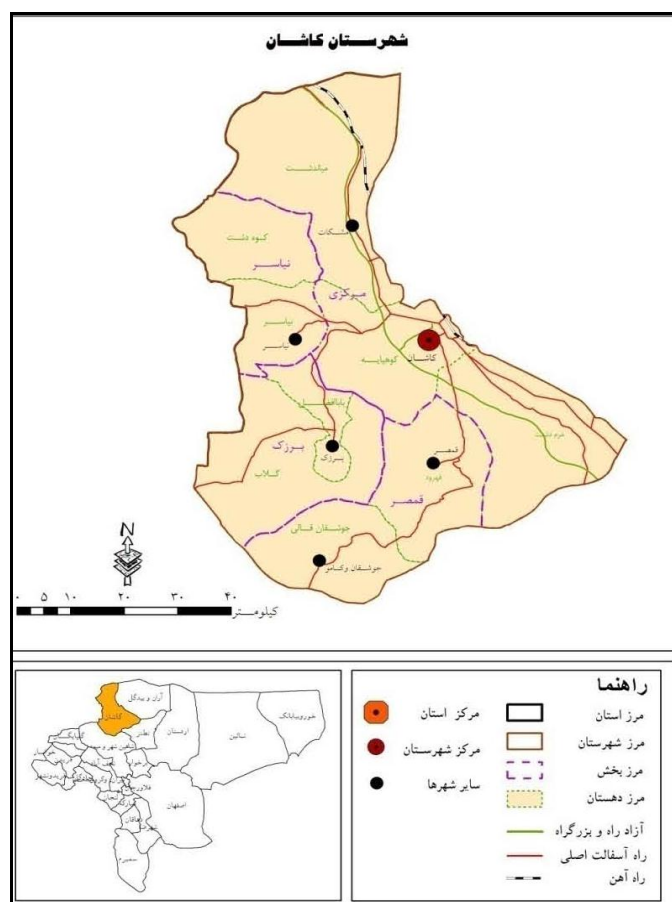
برای تعیین نوع آزمون ابتدا وضعیت نرمال بودن داده‌ها از طریق آزمون Shapiro-Wilk مشخص شد. از آنجا که نتیجه این آزمون (مقدار Sig کمتر از ۰/۰۵) نشان داد که توزیع داده‌ها نرمال نیست، لذا برای تحلیل داده‌ها از آزمون ناپارامتریک استفاده شد. بنابراین برای بررسی رابطه بین تولید گل محمدی و گلابگیری با میزان توسعه‌یافتگی روستاهای مورد مطالعه، از آزمون همبستگی، جداول توافقی و آزمون کای دو استفاده شده است. آزمون ویکور در شش گام (۱) ایجاد ماتریس (۲) بی‌مقیاس‌سازی (۳) وزن‌دهی (۴) تعیین راه حل بهینه مثبت و منفی (۵) تعیین مقدار سودمندی و تاسف (۶) محاسبه شاخص ویکور (Q) رتبه‌بندی گزینه‌ها و با استفاده از نرم‌افزار BT Vikor Solver (طراحی از Behin-tasmim) انجام شد.

۱. معرف‌هایی که در تمام روستاهای مورد مطالعه مقدار یکسانی داشتند حذف شدند.

قلمرو جغرافیایی پژوهش

شهرستان کاشان در حاشیه غربی بیابان مرکزی ایران، از شمال به استان قم و از جنوب به شهرستان نطنز و از شرق به دشت کویر و از غرب به کوه‌های کرکس محدود می‌شود. استان اصفهان از نظر عملکرد در هکتار و میزان تولید گلاب و اسانس مقام اول را دارد. قمصر از قدیمی‌ترین و مهم‌ترین مراکز پرورش گل محمدی و تولید عطر و گلاب است و از حدود ۴۰ تا ۵۰ سال گذشته این فعالیت اقتصادی به نیاسر، برزک، سده و کامو انتشار یافته است. تا سه دهه قبل بیشتر محصول گل محمدی روستاهای کاشان به شهر قمصر منتقل می‌شد و به مصرف گلاب‌گیری می‌رسید. ولی امروزه به دلیل اهمیت اقتصادی این صنعت، بیشتر روستاهای نواحی کوهپایه و کوهستانی در این زمینه فعال شده‌اند (Kardavani & Ghaffar, 2004: 95-109). از ۹ واحد صنعتی گلاب در شهرستان کاشان تعداد ۳ واحد آن در شهر کامو واقع است که علت اصلی آن کیفیت بالای اسانس گل محمدی این شهر (تازه تاسیس) در مقایسه با شهرهای دیگر کاشان است (Arezi & Azkia, 2010: 71-82).

زمان گلاب‌گیری به دوره گل‌دهی محدود می‌شود. این زمان در روستاها و شهرهای مختلف شهرستان کاشان کمی تفاوت می‌کند ولی همپوشانی زمانی آن‌ها زیاد است (فصل بهار) به عنوان مثال در قمصر از اواخر فروردین تا اوایل تیر است. به دلیل محدودیت زمانی علاوه بر تولید گلاب، انواع عرقیات گیاهی مانند: بیدمشک، نعنای، کاسنی، شاتره، شوید از دیرباز در این ناحیه تهیه می‌شده است و در برخی موارد از نظر اقتصادی مزیت بیشتری نسبت به گلاب دارد. این عرقیات به دلیل تنوع (حدود ۵۰ رقم) و توزیع زمانی در طول سال اهمیت دارد و می‌تواند وضعیت اشتغال را در این صنعت اعتبار و پایداری بخشد. تهیه اسانس و عطر گل محمدی فعالیت جنبی است که معمولاً همراه و همزمان با گلاب‌گیری انجام می‌شود (Kardavani & Ghaffar, 2004: 95-109). بدین ترتیب می‌توان اذعان داشت که فعالیت اصلی گروهی از روستاییان تولید عرقیات است. که حداقل در ۶ ماه از سال رواج دارد.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

یافته‌ها و بحث

اغلب پاسخگویان میان‌سالند. تقریباً همه پاسخگویان مرد و متاهلند. این شغل مهارت خاصی نمی‌طلبد تا افراد به سطح بالایی از سواد احتیاج داشته باشند به گونه‌ای که نزدیک ۴۰ درصد افراد در حد خواندن و نوشتن و تحصیلات ابتدایی "سواد" دارند. چهل درصد بین دو تا سه نفر "نان‌خور" دارند. تمام پاسخگویان متولد سکونتگاه‌هایی هستند که تحقیق در آن‌ها انجام گرفته است. دو سوم پاسخگویان در کار کشاورزی و یا دامداری مشغول به فعالیت هستند. بیش از ۹۰ درصد پاسخگویان بیش از ۵۰ درصد درآمد خود را از شغل اصلی تامین می‌نمایند. به عبارتی دیگر حدود دو سوم افراد، بالای ۷۵ درصد درآمد خود را از شغل اصلی تامین می‌کنند (جدول ۶).

جدول ۶. ویژگی‌های عمده پاسخگویان

ویژگی فردی	مد	فراوانی	درصد
سن (سال)	۳۰-۶۰	۱۳۸	۶۱/۴۰
جنسیت	مرد	۲۲۳	۹۶/۵۴
تاهل	متاهل	۲۲۶	۹۷/۸۴
سواد	خواندن نوشتن و ابتدایی	۹۱	۳۹/۸۲
تکفل (نفر)	۲ یا ۳	۹۳	۴۰/۲۶
زادگاه	بومی شهرستان	۲۲۷	۹۸/۲۷
محل سکونت	روستاهای نمونه‌گیری	۲۲۵	۹۷/۴۰
شغل اصلی	کشاورز و یا دامدار	۱۵۳	۶۶/۳۳
تامین درآمد از شغل اصلی	۷۵-۱۰۰٪	۱۴۵	۶۲/۷۷

در سکونتگاه‌های مورد مطالعه کاشان حدوداً ۲۰۰۰ کارگاه گلاب‌گیری وجود دارد، روستاهایی مانند علوی، شهر قمصر، نیاسر و بزرک، دولت‌آباد بین ۱۵۰ تا ۲۰۰ کارگاه سنتی گلاب‌گیری دارند. از مجموع ۴۷ گلابگیر پاسخ‌گو که ۲۱۵ دیگ دارند: حدود ۴۵ درصد گلابگیران با ۲ یا ۳ دیگ کار می‌کنند. کمی بیش از ۴۰ درصد در فضایی بین ۲۰۰ تا ۴۰۰ متر مربع کار می‌کنند. حدود ۶۲ درصد (کمی کمتر از یک سوم) ۳ یا ۴ نوبت در روز از دیگ‌ها برای عرق‌گیری بهره‌برداری می‌کنند. کمی کمتر از یک سوم گلابگیران در یک فصل (سه ماهه) یا کمتر از آن به فعالیت در کارگاه مشغول هستند. مهم‌ترین عرقیات تولیدی برای تمام پاسخگویان گلاب است. عرق گیاهی دوم از نظر اهمیت برای گلابگیران نعناع و بعد با فاصله زیاد بیدمشک و کاسنی است. بیش از ۳۸ درصد پاسخگویان اظهار داشته‌اند که بیش از ۷۰ درصد درآمد سالانه خود را از تولید گلاب تامین می‌نمایند. حدود نیمی از پاسخگویان نیز بیشتر از ۷۵ درصد درآمد خود را از تولید گل و گلاب تامین می‌کنند (جدول ۷).

از مجموع ۱۸۴ گلکار پاسخ‌گو بیشتر پرورش‌دهندگان گل محمدی بالای ۳۰ سال سابقه در امر کاشت و برداشت گل محمدی و سایر گیاهان معطر دارند که نشان‌دهنده پیشینه دور و دراز این روستاها در پرورش این نوع گل است. البته از سوی دیگر این امر بیانگر کهن‌سال بودن شاغلان در امر تولید گل محمدی است (این امر در صورت جایگزین نشدن نسل جدید یک تهدید محسوب می‌شود، مگر این که مثل سایر نواحی نیروی کار بیگانه جایگزین نیروی بومی شود). ۳۸ درصد یک قطعه باغ دارند. حدود ۷۸ درصد از باغ‌ها کمتر از یک هکتار وسعت داشته‌اند که این امر بیانگر حاکمیت خرده مالکی در قلمرو مورد مطالعه است. حدود دو سوم پرورش‌دهندگان) یک تن و کمتر گل تولید کرده‌اند. حدود ۷۵ درصد گلکاران به طور متوسط بین ۲۱ تا ۳۹ روز صرف تولید و برداشت این محصول می‌نمایند. این پدیده نیز بیانگر نیاز کم این محصول به نیروی انسانی است، با وجود این که برداشت گل محمدی جز فعالیت‌های کاربر محسوب می‌شود. (جدول ۷).

جدول ۷. ویژگی‌های جامعه نمونه

ویژگی	مد	فراوانی	درصد	گلزاران			
				ویژگی	مد	فراوانی	
تعداد کارگاه‌های گلابگیری سنتی	۱۵۰-۲۰۰	۱۰۰۰	۴۹/۰۰	سابقه پرورش گل محمدی (سال)	۳۰ \geq	۹۵	۴۷/۸۰
	۲-۳	۲۱ نفر	۴۴/۷۰		تعداد قطعات گلستان	۱	۷۰
وسعت کارگاه (متر مربع)	۲۰۰-۴۰۰	۱۹ نفر	۴۰/۵۰	سطح گلستان (هکتار)	۱ \geq	۱۴۳	۷۷/۵۰
	۳-۴	۲۹ نفر	۶۱/۷۰		تولید (تن)	۱ \geq	۱۲۴
نوبت کار دیگ در روز	یک فصل	۱۵ نفر	۳۱/۹۰	زمان اختصاص یافته (در سال)	۲۱-۳۹	۱۳۹	۷۵/۵۰
	مهم‌ترین عرق تولیدی بعد از گلاب	نعنا	۵۱/۱۰		نسبت درآمد از گل محمدی	۲۵-۵۰٪	۶۰
درآمد سالانه از تولید گلاب	۷۱-۱۰۰٪	۱۸	۲۸/۴۰	میانگین درآمد سالانه (میلیون تومان)	۲-۳	۳۵	۱۸/۹۰
	درآمد از تولید گل و گلاب	۷۵-۱۰۰٪	۴۸/۹۰				

همان‌طور که از جدول (۸) ملاحظه می‌شود قمصر از نظر توسعه‌یافتگی در بین سکونتگاه‌های مورد مطالعه رتبه برتر را به خود اختصاص داده است. پس از قمصر به ترتیب نیاسر، برزک، جوشقان و کامو رتبه دوم، سوم و چهارم را به خود اختصاص داده‌اند. سکونتگاهی که از نظر وسعت و سطح زیرکشت در مقایسه با بقیه سکونتگاه‌ها رتبه برتر را دارند (لازم به ذکر است این سکونتگاه‌ها (به جز قمصر که در دهه ۱۳۵۰ به شهر تبدیل شده) در دهه اخیر به شهر تبدیل شده‌اند و در واقع روستاشهر هستند. پس از آن روستاهایی همچون ازوار، ویدوجا و ویدوج قرار دارند که نسبت به سایر سکونتگاه‌ها سطح زیر کشت گل محمدی بیشتری دارند. به عبارت دیگر در میان روستاهای مورد مطالعه نیز رابطه معناداری بین سطح زیرکشت گل محمدی و توسعه‌یافتگی این سکونتگاه‌ها مشاهده می‌شود. همچنین نتایج تحقیق (جدول ۸) نشان می‌دهد که روستای دره از نظر رتبه توسعه یافتگی در میانه سکونتگاه‌ها قرار گرفته و روستای دولت‌آباد با رتبه ۲۸ آخرین رتبه توسعه یافتگی را به خود اختصاص داده است.

جدول ۸. میزان توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌های مورد مطالعه با استفاده از تکنیک ویکور

سکونتگاه	رتبه توسعه‌یافتگی	سکونتگاه	رتبه توسعه‌یافتگی	سکونتگاه	رتبه توسعه‌یافتگی	سکونتگاه	رتبه توسعه‌یافتگی
قمصر	۱	کَلِه	۸	فَرَاآن	۱۵	تَجَرِه	۲۲
نیاسر	۲	اَزْران	۹	جُونان	۱۶	پنداس	۲۳
بَرزک	۳	وَرکان	۱۰	وَن	۱۷	علی‌آباد	۲۴
جُوشقان و کامو	۴	نَشَلج	۱۱	چَرِه	۱۸	چنار	۲۵
اَزوار	۵	علوی	۱۲	خُنَب	۱۹	اَلزَرگ	۲۶
ویدوجا	۶	وادقان	۱۳	اَرِنجِن	۲۰	ناَبَر	۲۷
ویدوج	۷	دَرِه	۱۴	قَی	۲۱	دولت‌آباد	۲۸

برای سنجش رابطه بین تولید گل محمدی و گلاب با سطح توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌های مورد مطالعه با عنایت به این که هر دو متغیر از نوع کمی هستند از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد (جدول ۹). همان‌طور که ملاحظه می‌شود رابطه معنی‌داری در سطح ۰/۶۹ بین رتبه توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌های مورد مطالعه و تعداد بهره‌برداران گل محمدی یا به تعبیر دیگر گلکاران وجود دارد. این رابطه بین رتبه توسعه‌یافتگی و میزان تولید گل محمدی (به تن) برابر با ۰/۴۳۵ است. بدین ترتیب می‌توان اظهار داشت که بین رتبه توسعه‌یافتگی و تعداد گل‌کاران و میزان تولید گل محمدی رابطه معنی‌دار وجود دارد. از سوی دیگر بین رتبه توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌ها و تعداد کارگاه‌های گلاب‌گیری ضریب همبستگی ۰/۷۷۵ و بین رتبه توسعه‌یافتگی و تعداد دیگ گلاب‌گیری ۰/۷۹۱ و همبستگی بین رتبه توسعه‌یافتگی و مقدار مصرف گل محمدی در دیگ گلاب‌گیری ۰/۶۵۲ می‌باشد که در سطح ۰/۰۰۰ معنادار است. بدین ترتیب می‌توان اظهار داشت که بین میزان توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌های مورد مطالعه و تولید گل محمدی و گلاب رابطه معناداری وجود دارد و هر چه میزان تولید گل محمدی افزایش می‌یابد رتبه توسعه‌یافتگی نیز افزایش می‌یابد. بر اساس مشاهدات انجام شده می‌توان اظهار داشت که علت اصلی بیشتر بودن ضریب همبستگی بین رتبه توسعه‌یافتگی و تعداد کارگاه، تعداد دیگ و میزان مصرف گل، تاثیر گلاب‌گیری در جذب گردشگر و افزایش درآمد تولیدکنندگان است.

جدول ۹. همبستگی‌ها

آماره		گل محمدی			گلابگیری	
شاخص توسعه روستایی	همبستگی پیرسون ($-1 \leq r \leq +1$)	تعداد بهره‌بردار	تولید تن	تعداد کارگاه	تعداد دیگ	مقدار مصرف گل
		معناداری (دوامنه‌ای)	**۰/۶۹۰	*۰/۴۳۵	**۰/۷۷۵	**۰/۷۹۱
تعداد روستاها		۰/۰۰۰	۰/۰۲۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
		۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸

همان‌طور که (جدول ۱۰) نشان می‌دهد آزمون جدول توافقی بیان‌گر وجود رابطه‌ی معنادار در سطح کمتر از ۰/۰۵ بین درصد درآمد کل تولید کنندگان گل و گلاب‌گیران با کارکردهای گل و گلاب و بین توسعه سکونتگاه با کارکردهای گل و گلاب و جذب گردشگر در سطح ۰/۰۱۰ رابطه معنادار است. همین‌طور بین رتبه توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌ها و افزایش قیمت اراضی ناشی از تولید گل محمدی و گلاب، افزایش سطح زیر کشت، افزایش نقش سکونتگاه در سطح ناحیه، آموزش بهداشت، معرفی سکونتگاه، رونق گردشگری، به میزان کمتر از ۰/۰۵ رابطه معنادار وجود دارد.

از سوی دیگر رابطه بین رتبه توسعه‌یافتگی و کارکردهایی که تولید گل محمدی و گلاب از جمله کاهش احساس آرامش، افزایش ناامنی، افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی، ازدحام جمعیت، مشکل تردد وسایل نقلیه، افزایش آلودگی محیط زیست دارد به میزان کمتر از ۰/۰۵، رابطه معنادار و بین رتبه توسعه‌یافتگی و افزایش تعداد معنادران در سطح ۰/۰۱۰، رابطه معنادار دارد. یکی از دغدغه‌های موجود در زمینه افزایش سطح زیر کشت گل محمدی کاهش تولید مواد غذایی اصلی (غلات، حبوبات و مانند آن است. که از سوی برخی از افراد مطرح می‌شود. نتایج تحقیق نشان داده است که این امر در سطح روستاهای کاشان فاقد اهمیت است (جدول ۱۰). البته علاوه بر کارکردهای فوق، تولید گل محمدی و گلاب، کارکردهای دیگری همچون ایجاد فضاهای درمانی و بهداشتی و سهولت دسترسی به آن‌ها، گسترش فیزیکی سکونتگاه، تغییر چهره ظاهری خانه‌ها، گسترش شبکه خیابان‌ها و مانند آن دارد.

جدول ۱۰. نتایج آزمون جداول توافقی یا متقاطع (متغیر وابسته (توسعه‌یافتگی) در ستون و متغیر مستقل (کارکردهای گل و گلاب) در سطر)

تفسیر	مولفه	مقادیر جدول توافقی			P-Value	درجه آزادی	مقدار کای دو
		$\alpha < 0.050$ *	$\alpha < 0.010$ **				
اقتصادی	درصد درآمد از گل و گلاب	-		۴۴۵,۸۲۴	۰,۳۱۳	۴۳۲	
	درصد درآمد کل	*		۱۰۶,۸۷۴	۰,۲۹	۸۱	
	توسعه سکونتگاه	**		۲۰۹,۴۷۷	۰,۰۰۰	۱۰۸	
	جذب گردشگر	**		۱۸۷,۸۱۶	۰,۰۰۲	۱۳۵	
	افزایش اشتغال زنان	-		۱۰۴,۰۱۰	۰,۵۹۱	۱۰۸	
	افزایش اشتغال جوانان	-		۱۳۲,۷۳۲	۰,۰۵۳	۱۰۸	
	جذب در صنعت	-		۱۰۹,۵۱۴	۴۴۱,۰	۱۰۸	
	افزایش فرصت‌های شغلی جدید	-		۱۳۱,۱۹۱	۰,۰۶۴	۱۰۸	
	بالا رفتن قدرت خرید مردم	*		۱۳۵,۵۸۶	۰,۰۳۷	۱۰۸	
	افزایش درآمد مردم	*		۱۴۳,۲۱۰	۰,۰۱۳	۱۰۸	
	افزایش قیمت اراضی	**		۱۹۰,۳۸۰	۰,۰۰۱	۱۳۵	
	اختلاف درآمد	*		۱۲۹,۰۳۸	۰,۰۸۲	۱۰۸	
	کاهش بیکاری در فصل تولید	*		۱۴۵,۰۷۵	۰,۰۱۰	۱۰۸	
	افزایش سطح زیر کشت	**		۱۵۲,۹۳۴	۰,۰۰۳	۱۰۸	
	افزایش میزان محصولات صادراتی	*		۱۳۷,۰۵۰	۰,۰۳۱	۱۰۸	
	افزایش نقش سکونتگاه در سطح ناحیه	**		۱۷۸,۰۲۰	۰,۰۰۰	۱۰۸	
	کاهش تولید مواد غذایی اصلی (غلات، حبوبات و ...)	-		۱۳۳,۹۰۸	۰,۱۴۰	۱۰۸	
	آموزش بهداشت	**		۱۲۰,۵۵۴	۰,۰۰۳	۸۱	
	مشارکت	-		۸۲,۸۵۳	۰,۴۲۲	۸۱	
	قوانین شهری	-		۸۸,۸۴۰	۰,۲۵۸	۸۱	

$\alpha < 0.050$ * $\alpha < 0.010$ **	مقادیر جدول توافقی			مولفه	آیدی
	P-Value	درجه آزادی	مقدار کای دو		
*	۰,۰۱۶	۱۰۸	۱۴۱,۷۲۱	افزایش سطح آگاهی و دانش عمومی	دانشی
*	۰,۰۳۴	۱۰۸	۱۳۶,۳۴۳	بالا رفتن انگیزه ماندگاری	
-	۰,۳۴۳	۱۰۸	۱۱۳,۳۷۰	افزایش انگیزه جوانان برای سکونت و اشتغال در زادگاه	
**	۰,۰۰۰	۱۰۸	۱۹۵,۰۷۸	معرفی سکونتگاه	
**	۰,۰۰۰	۱۳۵	۲۴۱,۳۶۲	رونق گردشگری	
**	۰,۰۰۱	۱۰۸	۱۶۱,۲۵۰	کاهش احساس آرامش	
**	۰,۰۰۰	۱۰۸	۱۶۴,۷۴۷	افزایش ناامنی	
*	۰,۰۲۰	۱۳۵	۱۷۰,۸۹۳	افزایش تعداد معنادان	
-	۰,۰۹۴	۱۳۵	۱۵۷,۰۵۴	کاهش امنیت اجتماعی	
**	۰,۰۰۲	۱۰۸	۱۵۳,۹۱۵	افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی	
**	۰,۰۰۰	۱۰۸	۲۱۲,۷۹۱	ازدحام جمعیت	
**	۰,۰۰۳	۱۰۸	۱۵۳,۴۰۹	گسترش اشتغال نیمه‌وقت	
**	۰,۰۰۰	۱۰۸	۲۰۱,۳۶۲	ایجاد فضاهای درمانی و بهداشتی و سهولت دسترسی به آن‌ها	
*	۰,۰۱۴	۱۳۵	۱۷۳,۸۸۵	افزایش تعداد کارگاه‌های صنعتی	
*	۰,۰۲۸	۱۳۵	۱۶۸,۲۱۴	افزایش تعداد انبارها	
*	۰,۰۳۳	۱۰۸	۱۳۶,۶۶۵	رونق ساخت و ساز	
**	۰,۰۰۱	۱۰۸	۱۶۰,۱۷۷	گسترش فیزیکی سکونتگاه	
**	۰,۰۰۲	۱۰۸	۱۵۶,۲۸۵	تغییر چهره ظاهری خانه‌ها	
**	۰,۰۰۳	۱۳۵	۱۸۴,۵۸۲	گسترش شبکه خیابان‌ها	
**	۰,۰۰۰	۱۳۵	۲۳۸,۵۵۳	مشکل تردد و وسایل نقلیه	
**	۰,۰۰۰	۱۳۵	۲۱۷,۰۸۷	افزایش تعداد مراکز تعمیر خودرو	
**	۰,۰۰۰	۱۳۵	۲۲۲,۹۶۶	ساخت خانه های ویلایی توسط شهرنشینان	
*	۰,۰۲۵	۱۰۸	۱۳۸,۵۶۵	افزایش تعداد خواربار فروشی	
**	۰,۰۰۰	۱۳۵	۲۹۷,۴۷۳	افزایش تعداد مراکز پذیرایی و پخت غذاهای سریع	
**	۰,۰۰۰	۱۳۵	۲۰۴,۸۶۲	افزایش آلودگی محیط زیست	

نتیجه گیری

در منطقه مورد مطالعه تولید گل محمدی و گلاب سابقه‌ای کهن دارد به گونه‌ای که ردپای آن را می‌توان در ادبیات و فرهنگ عامیانه یافت. تولید این محصول در سال‌های اخیر با افزایش جنبه‌های زیبایی‌شناختی و تبلیغ محصول و برگزاری جشنواره‌های گل و گلاب و ارتقای فرهنگ گردشگری، افزایش یافته و نقش این محصول را در توسعه سکونتگاه‌ها افزوده است. به طوری که یافته‌های تحقیق نشان داد سکونتگاه‌هایی که از سابقه و میزان تولید محصول گل محمدی و گلاب بیشتری برخوردار هستند توسعه‌یافته‌تر هستند، به عبارت دیگر رابطه معناداری بین میزان توسعه‌یافتگی سکونتگاه‌های مورد مطالعه و نوع فعالیت اقتصادی حاکم (تولید گل محمدی و گلاب‌گیری) وجود دارد. به گونه‌ای می‌توان این فعالیت را به عنوان یک فعالیت غالب و خاص در سکونتگاه‌های مورد مطالعه قلمداد نمود. همچنین نتایج مطالعه نشان داد که بین کارکردهای تولید گل محمدی و افزایش نقش سکونتگاه در سطح ناحیه رابطه معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر این امر موید تاثیر این فعالیت در توسعه سکونتگاه‌ها می‌باشد. استمرار این فعالیت خود زمینه‌های شکل‌گیری فعالیت‌های جنبی دیگری از جمله رونق گردشگری را به دنبال داشته است. مصداق این امر را می‌توان در رابطه معنادار میان جذب گردشگر و کارکردهای گل محمدی مشاهده نمود.

استمرار فعالیت در زمینه تولید گل محمدی و گلاب‌گیری افزایش درآمد مردم و در نتیجه افزایش قدرت خرید آنان را به دنبال دارد. افزایش قدرت خرید مردم و حضور گردشگران از راه‌های دور و نزدیک در سکونتگاه‌های مورد مطالعه یکی از عوامل افزایش قیمت اراضی است. پدیده‌ای که می‌توان به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه‌یافتگی از آن یاد نمود، چرا که در روستاهایی که حیات در آن‌ها جاری است (جذب گردشگر، گسترش خانه‌های دوم و حضور صاحبان ویلا، بازگشت بازنشستگان اصالتاً روستایی به زادگاه خود، استمرار فعالیت‌های اقتصادی در روستاها، وجود قشر جوان در روستاها و نیاز آن برای تامین مسکن و مانند آن) معمولاً

قیمت اراضی رو به افزایش است. یکی از معرف‌هایی که ناشی از کارکردهای تولید گل محمدی است معرفی سکونتگاه و رونق گردشگری است. بین معرفی سکونتگاه و رونق گردشگری رابطه معناداری وجود دارد. به عبارت دقیقتر قمصر و نیاسر دو سکونتگاه برتر و مطرح در زمینه جذب گردشگر هستند که علت اصلی جذب گردشگر در این دو سکونتگاه، تبلیغات مناسب برای جذب گردشگر و برگزاری جشنواره‌های گل و گلاب در دهه‌های اخیر و سبقه تولید گل محمدی است. علاوه بر این ویژگی بارز سکونتگاه‌های مورد مطالعه که از آن به عنوان فعالیت خاص نام برده شده استمرار فعالیت تولید گل محمدی و گلاب‌گیری است. می‌توان اظهار داشت که تولید گل محمدی و گلاب‌گیری محصول خاصی است که همزمان در سه بخش اقتصادی مطرح بوده است و به عبارت دیگر پیونددهنده سه بخش اقتصادی است. به عبارت دیگر از یک سو پرورش گل به عنوان یک فعالیت کشاورزی محسوب می‌شود و بخش عمده سطح زیرکشت کاشان را به خود اختصاص داده و صنعت گلاب‌گیری سنتی و صنعتی در بخش دوم اقتصاد جای داشته است و جذب گردشگر هنگام برداشت محصول و گلاب‌گیری به عنوان یک فعالیت گردشگری در بخش خدمات جای دارد. بر اساس برآورد سازمان تجارت جهانی بیش از ۵۰ درصد سفرهایی که در سطح جهان انجام می‌گیرد به دلیل لذت بردن از طبیعت و دیدار از جاذبه‌های طبیعی انجام می‌گیرد (Farhoudi, & Hajilo, 2013: 78)، از این رو می‌توان اذعان داشت که رونق این محصول هم‌زمان می‌تواند زمینه تحرک و بهبود هر سه بخش را فراهم نماید. اگر بر اساس پژوهشی دیگر (Shabanzadeh et al., 2016: 13) ارزش اقتصادی یا بهایی را که یک فرد برای بازدید از باغ گل اصفهان حاضر است بپردازد (۴۷۵۲ ریال)، مبنای سنجش ارزش اقتصادی باغ‌های گل محمدی قرار دهیم، ارزش مادی این باغ‌ها برای گردشگران مشخص می‌شود.

هر پدیده‌ای علاوه بر آثار و پیامدهای مثبت، آثار و پیامدهای منفی نیز دارد. به عنوان مثال رابطه بین کارکردهای تولید گل محمدی و گلاب‌گیری با کاهش احساس آرامش، افزایش ناامنی، افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی، ازدحام جمعیت، مشکل تردد وسایل نقلیه، افزایش آلودگی محیط زیست در روستاها همراه می‌باشد. شاید در نگاه اول پذیرش این پیامدها دشوار باشد، ولی اگر به خاطر آوریم که افزایش تولید گل محمدی و گلاب رونق گردشگری و افزایش تعداد گردشگران را به دنبال داشته است، آن وقت به راحتی می‌پذیریم که یکی از پیامدهای غیر مستقیم تولید این محصول بروز پیامدهای منفی است. البته لازم به ذکر است که این پیامدهای منفی ناشی از فقدان برنامه‌ریزی در زمینه جذب گردشگر و توزیع گردشگران گل در روستاهای مختلف و تمرکز آن‌ها در برخی از روستاها است. مشاهدات نگارندگان نیز نشان داد که تجمع و تمرکز گردشگران در برخی روستاها در بعضی از روستاها مانعی برای حمل به موقع گل محمدی برداشت شده و انتقال سریع آن به کارخانه‌های گلاب‌گیری شده و عبور و مرور و به‌ویژه خروج از روستا را با مشکل مواجه می‌نماید. مساله‌ای که به راحتی می‌توان با احداث خروجی دیگری برای روستا و هدایت خودروهای گردشگران از مسیری دیگر به بیرون از روستا و یا توزیع گردشگران در روستاهای مختلف مرتفع نمود و یا در زمینه کاهش آلودگی در روستا که با افزایش فرهنگ حفظ محیط زیست و نصب سطل‌های زباله و مانند آن به راحتی می‌توان با آن مقابله نمود. بنابراین باید ترتیبی اتخاذ نمود که با عنایت به محدودیت‌های تامین آب کشاورزی در روستاهای مورد مطالعه از مزیت‌های نسبی روستاها بهره‌برداری نمود و با افزایش فرهنگ گردشگری و ایجاد راه‌های خروجی برای روستاهایی که جذابیت بیشتری برای پذیرش گردشگر گل دارند، پیامدهای منفی غیر مستقیم ناشی از تولید گل محمدی و گلاب را به حداقل ممکن کاهش داد. مقایسه نتایج این تحقیق با تحقیقات قبلی موید نکات زیر است: در مقایسه با پژوهشی که بدری و همکاران (۲۰۱۰) انجام داده، نتایج کاملاً یکسانی حاصل شده است، به گونه‌ای که این فعالیت خاص در منطقه کاشان دارای آثار مثبت و منفی است که با آثار منفی آن به خوبی می‌توان مقابله نمود. همان‌طور که در متن بیان شده در مقایسه با تحقیق فیروزنیا و همکاران (۲۰۰۷)، گسترش گردشگری گل دوره جدیدی از فعالیت اقتصادی در سطح سکونتگاه‌های کاشان محسوب می‌شود و در مقایسه با تحقیق افتخاری و بوذرجمهری (۲۰۰۵) یک فعالیت مبتنی بر ظرفیت‌های درونی نیز هست. مقایسه یافته‌های این تحقیق با نتایج سایر تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد که تفاوت زیادی بین آن‌ها وجود ندارد.

References

- Ahmadi, Katayoun; Sefidkon, Fatemeh; and Osareh, Mohammad Hassan. (2008). The Effect of Different Methods of Drying on the Quantity and Essential Quality of Three Rose Damascena Mill Genotypes. *Iranian Medicinal and Aromatic Plants*, 2 (40), 162-176. (In Persian)
- Alwani, M., & Rahmati, M.H. (2008). Economic research in the field of creating business in the flower industry and ornamental plants (Case study of Qom province). *Entrepreneurship Development*, 1, 11-55. (In Persian)
- Amini, A., & Zahedi, T. (2016) Evaluation of the effects of cultivation and flowering of Mohammadi in the rural community of Lalazar Kerman. *Geography and Planning*, 20 (55), 1-28. (In Persian)
- Aqdaii, S. R., & Rezaei, M. B. (2004). Study of variation in Rosa Damascena Mill performance in western regions of Iran. *Iranian Herbal and Aromatic Plants Research*, 20 (3) 333-344. (In Persian)
- Arezi, M., & Azkia, M. (2010). The Effect of Rosewater Industry on the Economic Life of Rural Camoo in Kashan. *Agricultural Extension and Education Researches*, 3 (1), 71-82. (In Persian)
- Badri, S. A., Namdar, M., & Izadi, H. (2010). Specific Economic Activities and Its Effects on the Rural Economy (Case: Combine Harvesters in Fars Province). *Spatial Planning*, 14 (3), 151-1154. (In Persian)
- Dhar, U., Manjkhola, S., Joshi, M., Bhatt, A., Bisht, A. K., & Joshi, M. (2002). Current status and future strategy for development of medicinal plants sector in Uttaranchal, India. *Current Science*, 83 (8), 956-964.
- Dubey, N. K., Kumar, R., & Tripathi, P. (2004). Global promotion of herbal medicine: India's opportunity. *Current Science*, 86 (1), 37-41.
- Dastmalchi, H. (1989). Rosewater-Making in Kashan. *Desert*, 24. (In Persian)
- Doaguii, A.R., Ghazanfari Moghadam, A., & Fouladi, M.H. (2011). Investigation of kinetics and modeling of biogas production process from waste of Damask Rose remaining from essential extraction. *Biosystem Engineering of Iran*, 42 (1), 95-102. (In Persian)
- Dowlatkahhi, M., Ghorbani Nahvji, M., Mehrafrin, A., Amininejad, Gh.R., & Dowlatkahhi, A. (2012). Ethnobotanical Study of Medicinal Plants in Kazeroon: Identification, Distribution and Traditional Usage. *Medicinal Plants Quarterly*, 11 (2), 163-178. (In Persian)
- Ekor, M. (2014). The growing use of herbal medicines: issues relating to adverse reactions and challenges in monitoring safety. *Frontier in Pharmacology*, 4, 1-10.
- Fakhr Tabatabai, M. (1999). Lost Rings in the Chain of Crop Production to Industrial Process of Medicinal Plants. *Agricultural Economics and Development*, 7 (28), 233-251. (In Persian)
- Farhoudi, R., & Hajilo, Z. (2013). The role of flowers and flowering on the development of the tourism industry in Mahallat. *Geographic perspective (human studies)*, 7 (21), 78-87. (In Persian)
- Fazaeli, H., Zahedifar, M., Norouzian, H., & Alavi, S. M. (2006). Investigation of Chemical Compositions of Golgi Pulp and the Possibility of Silylating it Using Additives. *Research and Development*, 19 (3) (72) in *Animal and Aquaculture* (58-65). (In Persian)
- Firouznia, Gh., Zia Tavana, M. H., & Rohnaddin Eftekhari, A.R. (2007). Explaining the Process of Village Development Using the Life Cycle Theory. *Spatial Planning*, 11 (1), 93-119. (In Persian)
- Ghaffar, A.H. (2003). *Investigating the Rosewater Industry in Kashan and its Economic Impact. Dissertation*. Faculty of Geography, University of Tehran. (In Persian)
- Honarvar, M., Khoshkhoui, M., & Javidnia, K. (2008). Morphological characteristics, essential oil yield, amount of dry matter of flower and monoterpenes of two species of aromatic flowers of southern Iran. *Journal of Iranian Gardening Science and Technology*, 9 (3), 215-230. (In Persian)
- Hosseini, R., Seyyed, A., Abarseji, Gh., & Hosseini (Habib), S. A. (2008). Medicinal Plants of

- Golestan Province. *Iranian Medicinal and Aromatic Plants Research*, 24 (4), 472-498. (In Persian)
- Iranmanesh, M., Najafi, S., & Yousefi, M. (2010). Ethnobotany Study of Medicinal Plants of Sistan Region. *Herbal Medicines*, 2, 61-68. (In Persian)
- Iravani, H., Sha'ban Ali Fami, H., & Saadatzadeh, M. (2013). Comparison of Factors Affecting the Development of Aromatic Crops between Flower-Growers and Rosewater-Makers in Kashan. *Iranian Medicinal and Aromatic Plants Research*, 29 (1), 225-236. (In Persian)
- Javan, J., Alavizadeh, S. A. M., & Kermani, M. (2011) The Role of Diversification of Economic Activities in Sustainable Rural Development, A Case Study: Semirom. *Geography*, 9 (29), 17-43. (In Persian)
- Krishna, A., Kumar, V., Singh, S., Singh, P., & Yadav, R. P. (2014). Impact assessment of aromatic crops distillation technology by the Indian cultivators: A case study. *Current Science*, 13, 67-73.
- Kumar, M. R., & Janagam, D. (2011). Export and import pattern of medicinal plants in India. *Indian Journal of Science and Technology*, 4 (3), 245-248.
- Kardavani, P., & Ghaffar, A.H. (2004). Investigating the Rosewater Industry and Its Importance in the Qamsar of Kashan. *Geographic Research*, 36 (47), 95-109. (In Persian)
- Kashafi Bonab, A.R. (2010). Relative Economic Advantage of Cultivation and Trade of Medicinal Plants in Iran and its Value in Global Markets. *Commercial Reviews*, 8 (44), 67-78. (In Persian)
- Kouchaki, A.R., & Nasiri Mahallati, M., & Najafi, F. (2004). Biodiversity of Medicinal and Aromatic Plants in Iranian Ecosystems. *Iranian Agricultural Researches*, 2 (2) 208-215. (In Persian)
- Mirshokraei, M. (2006). Rose & Rosewater Production Technology. *Journal of Social Science*, 34-35, 199-222. (In Persian)
- Moradi Lakkeh, M., Ramezani, M., & Ansari, H. (2008). Demographic and Socio-economical Factors Related to the Use of Medicinal Plants/Herbs in Residents of Tehran. *Journal of Surveying*, 7 (4), 313-320. (In Persian)
- Nanjunda, D. C. (2008). *Rediscovering Rural Development: A Reflection on Potential and Prospects*. New Delhi: Published by Sarup.
- Osareh, M. H., Qorbanli, M., Allahverdi Mamaghani, B., Ghamari Zare, A., & Shahrzad, Sh. (2006). Effect of culture medium and growth regulators on the proliferation of *Rosa Damascena* Mill. *Research and Development*, 19 (3), 45-57. (In Persian)
- Ramezannezhad Ghadi, R., & Parishani Forushani, M.R. (2008). Introduction of Some Medicinal Plants of Meymand Historical Region, Kerman Province. *Journal of Plant Production Research (Agricultural Sciences and Natural Resources)*, 15 (5), 157-165. (In Persian)
- Rukn al-Din Eftekhari, A.R., & Bouzarjomehri, Kh. (2005). An Analysis of the Status of Indigenous Knowledge in Sustainable Rural Development. *Spatial Planning*, 9 (1), 17-45. (In Persian)
- Salajegh, F., & Moini, S. (2002). Study of Different Factors in Creating Optimal Conditions for Application of Flower Mohammadi in Drinking Jam. *Agricultural Sciences of Iran*, 33 (3) 413- 420. (In Persian)
- Salmi Ghamsari, M., & Farhadi, K. (2010). A Part of Anthropology, Traditional Knowledge and Technology, Work of Traditional Tools for Rosewater Extraction in Qamsar. *Journal of Social Science*, 17 (48), 151-187. (In Persian)
- Shabanzadeh, P., Baniasadi, M., Hayati, B., & Raheli, H. (2016). Economic valuation of recreational services and determination of visitors' willingness to pay for visits to urban tourism places (Case study: Isfahan Flower Garden). *Economics and Urban Management*, 4 (13), 1-17. (In Persian)
- Shateriyan, M. (2003). Geographic and Population Developments in Kashan Area. *Geographical Research*, 35 (46), 63-73. (In Persian)

- Soleimanipour, A., Nikooi, A.R., Bagheri, A. (2005). Investigation of marketing issues of Golmohammadi and its products (Rosewater and Essential Oil): A Case Study in Kashan, Iran. *Water and Soil Science (Sciences and Technology, Agricultural and Natural Resources)*, 9 (1), 73-91. (In Persian)
- Smith, M., & Puczko, L. (2014). *Health, Tourism and Hospitality: Spas, Wellness and Medical Travel*. New York: Routledge.
- Statistical Center of Iran. (2006/2011). *The Gazetteer of Rural Settlement of Iran*. (In Persian)
- Taghipour, A., & Mousavi Azad Kasmaei, A. (2001). Analyzing the diversification of exports and its impact on increasing non-oil exports: Case study Iran. *Trade Studies*, 5 (18), 109-143. (In Persian)
- Tsanaktsidis, C.G., Tamoutsidis, E., Kasapidis, G., Itziou, A., & Ntina, E. (2012). Preliminary Results on Attributes of Distillation Products of the Rose Rosa damascene as a Dynamic and Friendly to the Environment Rural Crop. *APCBEE Procedia*, 1, 66-73.
- World Bank. (2005). *Rural Development Strategy; New Approach of World Bank*. Institute for Research Planning and Agricultural Economics.
- Yavari, K., Ashrafzadeh, H. R., Ahmadzadeh, Kh. (2010). Export diversification and productivity in the industries of the country. *Quarterly Journal of Economic Research*, 10 (3), 53-73. (In Persian)

How to cite this article:

Firouznia, G., Gharani, B., & Jasemi, E. (2019). The role of producing rose and rosewater on Kashan human settlement development. *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 14(2), 339-357.
http://jshsp.iaurasht.ac.ir/article_667743_en.html

The Role of Producing Rose and Rosewater on Kashan Human Settlement Development

Ghadir Firouznia

Associate Professor, Dep. of Geography, PNU, Iran

Behrouz Gharani*

Assistant Professor, Dep. of Geography, PNU, Iran

Elham Jasemi

M.A. in Geography and Urban Planning, PNU, Iran

Received: 01 November 2017

Accepted: 24 February 2018

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The purpose of this paper is the investigating the relationship between specific, endogenous, compatible, suitable and adaptive activity to the natural environment, namely, the production of damask rose (and other medicinal plants) and extracting rosewater (and other essential oils) via traditional techniques on the one hand, and the economic, social, physical and ecological development of settlements of Kashan (Iran) on the other. The cultivation of damask rose and the traditional distillation of other medicinal herbs for the provision of various herbal medicines and veterinary medicines, seasonings and spices, and cosmetics & perfumes in the local, indigenous and small conversion and complementary industries is important in some aspects including the treatment and prevention of diseases, marketing and economic development, job creation and utilization of comparative advantages, revitalization and development of indigenous knowledge, assistance to sustainable development, development of ecotourism and farm tourism, diversification of employment, attention to indigenous knowledge and industries in settlements of Kashan.

Methodology

In this applied research, an analytical descriptive method was used, in field study, two questionnaires were used; one for flower growers and one for owners of traditional distiller workshops. 231 people from 28 settlements in Kashan County with more than 50% of the acreage of the agricultural sector and practitioners in the field were selected as sample. For determining settlement development, Vikor technique were used. Cronbach's alpha test showed that the measurement tool (questionnaire) had the required reliability. The Shapiro-Wilk test indicated that the distribution of data is not normal. Correlation test, crosstab tables and Chi-square test were used to test the hypotheses.

Results and Discussion

In terms of development, Ghamsar ranked the highest among the settlements. Niasar, Barzok, Joshaghan and Camoo ranked second, third and fourth respectively. Dorreh is ranked in the middle, and Dolatabad has ranked 28th in the last development ranking. Pearson correlation coefficient indicated that there was a significant correlation ($\text{sig}=0.000$) between the developmental rank, with the number of flower growers, the amount of damask rose production, the number of distiller workshops, the number of pots, and the amount of rose consumption in the pot. According to the observations, it can be stated that the main reason for the higher

* Corresponding Author:

Email: bgharani@pnu.ac.ir

correlation coefficient between the developmental rank and the number of workshops, the number of pots and the amount of rose consumption, is the impact of attracting tourists and increasing producers' incomes. The crosstab table test indicates that there is a significant correlation (sig=0.05) between the percentage of total flower growers and rosewater producers with flower and rose water functions and there is a significant correlation (sig=0.01) between the development of a settlement with flowers and rose water functions and attracting tourists. Also, there is a significant correlation (sig=0.05) between the developmental rank and the increase in land prices due to the production of damask rose and rosewater, the increase in the area under cultivation, the increase of the role of settlements at the district level, health, education, introduction of settlements, and tourism prosperity. On the other hand, there is a significant correlation (sig=0.05) between the developmental rank and the functions of the production of damask rose and rosewater, such as reducing feelings of relaxation, increasing insecurity, increasing social anomalies, population congestion, traffic problems, increasing environmental pollution, and There is a significant correlation (sig=0.01) between the developmental rank and the increase in the number of addicts. One of the concerns about increasing the cultivated area under damask rose is the decline in the production of the main food, the results showed that this is not important in the settlements of Kashan. Other functions of the production of damask rose and rosewater is the establishment of health and sanitation facilities and ease of access to them, extending the physical location of the residence, changing the face of the house, expanding the street network and so on.

Conclusion

The results showed that there is a significant correlation between the developmental rank of the studied settlements and the type of dominant economic activity (production of damask rose and rosewater). There is a meaningful correlation between the functions of production and the role of settlement in the area which shows the impact of this activity on the development of settlements. The continuation of this activity leads to the formation of other activities including the tourism boom and as a result, the continuation of activities in the field of production and marketing, increasing the income and purchasing power of people. Increasing the purchasing power of people and the presence of tourists from near and far ways in the studied settlements is one of the factors driving up land prices. As a result of attracting tourists, expanding second homes and the presence of the owners of the villa, the return of retired people to their native land, the continuation of economic activities in villages, the presence of young people in villages and their need for housing and so on, land prices are rising. One of the indicators that comes from the functions of damask rose production is the introduction of the settlements and tourism boom. There is a significant correlation between the introduction of the settlements and tourism boom. Qamsar and Niasar are two of the top tourist destinations, the main reason of the attracting tourists in these settlements is the suitable advertisement and holding rose and rosewater festivals in the last few decades. The production of damask rose and rosewater simultaneously link three sectors of the economy (cultivation of damask rose, rosewater industries and tourism services), hence, the prosperity of this crop can encourage mobility and improvement of all three sectors.

Keywords: damask rose, rosewater, settlement development, Kashan County.